

ЕТНОПОЛІТИКА УГОРСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЩОДО ЗАКОРДОННИХ УГОРЦІВ

Політика Угорської Республіки щодо підтримки і забезпечення прав угорців за кордоном має три основні напрями: офіційний — урядова і парламентська лінія; неофіційний — дії опозиційних партій та громадсько-політичних організацій різного ідейного спрямування; загальносвітовий (міжнародний) — лінія Всесвітнього Союзу Угорців (ВСУ), закордонної угорської діаспори, угорських меншин у сусідніх країнах та їх політичних репрезентацій. Конгломерат цих суперечливих, а іноді і протилежних векторів дії суб'єктів так званих «угорсько-угорських» відносин, тобто взаємин між материнською Угорщиною та угорцями за кордоном, в останні роки досить важко зводиться до рівнодіяної — концептуально єдиної загальнодержавної та загальносупільної лінії стосовно угорської меншини в сусідніх країнах.

Соціалістично-центристська більшість в угорському парламенті задля врегулювання взаємин із сусідніми постсоціалістичними країнами, як однієї з головних умов членства УР в ЄС і НАТО, намагається не гіперболізувати і не політизувати проблеми угорської меншини за кордоном. Їх офіційним пріоритетом визнано орієнтацію на переговорне вирішення проблем угорської меншини в міжнародно-правових документах, у тому числі генеральних двосторонніх договорів Угорщини з сусідами, та практична реалізація вимог щодо гарантії прав національних меншин, закріплених у загальноєвропейських документах. Керівними органами ЄС Угорщина попереджена про недопустимість висунення територіальних претензій до сусідів та спроб змінити існуючі державні кордони. Уряд УР не може підтримувати будь-які прагнення до створення автономії угорців у сусідніх державах на етнічному принципі. Але офіційні угорські кола поки що не мають домінуючого впливу на інших суб'єктів «угорсько-угорських» відносин, які висувають націонал-радикальні гасла.

Унаслідок майже мононаціонального складу населення країни громадянський принцип державного будівництва і суспільно-політичних перетворень в умовах нової демократії в Угорщині занадто тісно переплівся з національним принципом. Угорський націоналізм, у позитивному значенні державотворення, фактично зали-

пається офіційною ідеологією в країні. Як консервативний, закостенілий комплекс етнічних стереотипів, угорський націоналізм характеризується певною інертністю. У сучасному його ідеологічному стержні і далі діють негативні елементи — концепції, закладені ще на початку 1990-х рр. — у період правління кабінету Й.Антала, — національна винятковість, панмадяронство, мрії про відновлення «Великої Угорщини» тощо.

Соціалісти не можуть моментально ліквідувати ці радикал-націоналістичні стереотипи, котрі засіли і в масовій свідомості угорців. Уряд лівоцентристів — однозначний прихильник загальноєвропейської інтеграції, противник примітивного націоналізму. Але для консолідації на шляху в Європу він кон'юнктурно використовував і націоналістськи орієнтовані гасла та ідеї. Офіційні загравання з національною ідеєю падають на хиткий ґрунт націоналістських стереотипів масової свідомості населення країни, підігріваються представниками угорського радикального політичного націоналізму і кумулюються в «ура-патріотизмі» нації. Зрештою, його важко стає виділити, розмежовуючи грань між піднесенням національної свідомості та спалахом угорського націоналізму, що охоплює офіційні органи, з нею вони не спроможні справитися і самі починають діяти за законами націоналпопулізму. Те, що в основу державного будівництва незалежної Угорщини покладено комбінований громадсько-національний принцип, обтяжений «історичним угорським націоналізмом», й надалі зумовлює суперечливий характер офіційної політики УР стосовно угорської національної меншини в сусідніх країнах.

Основною суб'єктивною причиною неоднозначної політики урядів соціалістів і лібералів щодо прав і гарантій розвитку угорської меншини за кордоном, в тому числі в Україні, є специфіка політичної еволюції угорського суспільства з початку 1990-х рр. Сучасна правляча коаліція в Угорщині прийшла до влади після тривалого періоду домінування у державних органах правоконсервативних і націоналістськи орієнтованих сил. Їх лідери проводили патерналістську лінію стосовно угорських меншин у сусідніх країнах. Стисло її виклав покійний прем'єр УР Й.Антал, який заявив, що він є прем'єром усіх 15 млн. угорців, тобто не тільки 10 млн. громадян УР, але й 5 млн. «співвітчизників» за кордоном. Офіційні представники УР не тільки демонстрували солідарність з закордонними угорцями, але й брали безпосередню участь у оживленні або новостворенні культурно-національних і націоналполі-

тичних організацій угорської меншини в сусідніх країнах, підтримували просування чи й прямо насаджували в керівництво цих організацій осіб, близьких за духом до ідейно-політичної платформи правих сил УР.

У самій Угорщині в апарат державних органів, які опікувалися долею закордонних угорців, направлялися, насамперед, представники націоналорієнтованих політичних сил. Соціалісти за роки перебування при владі не змогли провести повну «чистку» цієї частини державного апарату УР. А замінити керівництво закордонних організацій угорців уряд УР взагалі не мав можливостей. Радикальні лідери націоналістичних організацій угорців у сусідніх країнах завоювали авторитет «непримиримих» борців за права угорської меншини, відомі в Угорщині та світі, їм неодноразово надавалася для виступів трибуна парламенту УР, їхні погляди постійно оприлюднює угорська преса та засоби масової інформації інших країн, тобто вони перетворилися у відомих і, певною мірою, автономно діючих від УР, які займаються угорцями за кордоном.

Лівоцентристські уряди та інші державні органи УР з 2002 р. намагалися переломити негативні тенденції у розвитку взаємин з одноплемінниками за кордоном. Як першочергове завдання, урядові кола УР виходили з необхідності встановлення власного контролю за розвитком угорського національно-культурного руху і націонал-політичних організацій угорської меншини у сусідніх державах. Своїм першим кроком соціалісти намагалися вивести їх з-під впливу націонал-радикалів Угорщини. Паралельно вони взяли курс на згортання офіційної державної підтримки особливо одіозних організацій закордонних угорців та ультрарадикальних лідерів угорської меншини в сусідніх державах¹.

Угорською діаспорою опікується Управління в справах закордонних угорців. Головною функцією Управління є координація урядових дій, пов'язаних з меншинами за кордоном. Це означає, що Управління бере участь у підготовці урядових рішень, пов'язаних з угорськими меншинами, у формуванні і забезпеченні реалізації політики у сфері меншин; співпрацює з міністерствами (та іншими органами загальнонаціонального характеру) у їхніх діях, пов'язаних із угорськими меншинами, ініціювання відповідних рішень; опрацьовує пропозиції/рекомендації до програм законодавчих ініціатив і забезпечення контактів з відповідними комітетами і фракціями парламенту; бере участь в аналізі законопроектів, що стосуються угорських меншин, у підготовці міжнародних угод

і безпосередньому ініціюванні підписання міжнародних угод; розробляє пропозиції із найважливіших напрямів бюджетної підтримки угорських меншин і координації діяльності громадських фондів, що стосуються цих меншин².

У 1999 р. задля розширення співробітництва між угорськими меншинами, які проживають за кордоном, і політичними силами й інститутами Угорщини було створено, як консультативну організацію, Угорську Постійну Конференцію, у складі якої сформовано такі спеціальні комітети: з питань культури, економіки, соціальних питань і охорони здоров'я, питань громадянства і самоврядування, європейської інтеграції. Зусилля спеціальних комітетів зосереджено на вирішенні поточних проблем меншин, а розроблені ними пропозиції надсилаються безпосередньо урядові. Обслуговування роботи комітетів забезпечують відповідні міністерства, хоча певну адміністративну й координаційну роботу покладено безпосередньо на Постійну Конференцію і її Секретаріат³. Результатом роботи Постійної Конференції стала розробка закону, прийнятого в 2001 р. «Про угорців, які проживають у сусідніх країнах».

Згідно зі Ст. 1, цей закон діє до осіб, які визнають себе такими, що належать до угорської національності, але не є угорськими громадянами і мають місце свого постійного проживання в Республіці Хорватія, Федеративній Республіці Югославія, Румунії, Республіці Словенія, Словацькій Республіці або Україні та які втратили своє угорське громадянство з інших причин, ніж добровільна відмова, та не мають дозволу на постійне перебування в Угорщині. Закон також застосовується до дружин осіб, визначених у параграфі, та неповнолітніх дітей, які виховуються в їхній сім'ї, навіть якщо ці особи не належать до угорської національності⁴. А Ст. 2 закону вказує на те, що особи, на яких поширюється сфера застосування цього Закону, мають право на пільги та допомогу на території Угорської Республіки, а також в місці їхнього постійного проживання в сусідніх країнах⁵.

Починаючи з 2001 р., Управління в справах закордонних угорців виконує функції щодо забезпечення впровадження положень цього закону в життя. Управління очолює голова, якого призначає на посаду і звільняє з посади прем'єр-міністр за рекомендацією міністра закордонних справ. Голова несе відповідальність за керівництво діяльністю Управління, пов'язане з угорськими меншинами за кордоном, і виконання ним урядових рішень і представляє Управління перед міністерствами, зовнішніми органами,

безпосередньо здійснює керівництво діяльністю секретаріату Угорської Постійної Конференції. Структура Управління об'єднує п'ять головних територіальних департаментів (Румунія, Словаччина, Україна, Сербія і Чорногорія, Словенія і Хорватія) для виконання завдань, безпосередньо пов'язаних з угорською діаспорою в цих регіонах, а також шість функціональних департаментів (стратегії й оцінки преси і документації з юридичних питань, адміністративних і людських ресурсів економічного розвитку та інформаційних послуг розвитку освіти, культури і релігійних відносин, бюджетного) та секретаріат Угорської Постійної Конференції⁶

З приходом до влади в Угорщині в 2002 р. уряду Пітера Меддеші, почав розроблятися новий підхід до проблеми підтримки етнічних угорців, що проживають за межами країни. Необхідність такої зміни викликана негативною оцінкою сучасним керівництвом країни діяльності попереднього правоконсервативного уряду Угорщини.

У рамках нової стратегії було замінено керівництво Управління у справах закордонних угорців до начальників відділів включно, призупинено фінансування всіма державними і громадськими фондами програм, створених для підтримки закордонних угорських організацій. Одночасно, уряд розпочав формування нової кураторії фондів «Ійеша», «Нового рукостискання», «Добродійного фонду Сечені», «Фонду Мочарі» і «Фонду Опаці».

Названі дії викликали гостру критику з боку правих політичних сил. Однак уряд П.Меддеші мотивував необхідність такого рішення тим, що колишній уряд В.Орбана, використовуючи політичну та матеріальну залежність, деморалізував угорські громади, надаючи свою підтримку виключно тим представникам, які ідеологічно влаштовували націонал-консерваторів. Через вказані фонди у квітні — червні 2002 р. (період формування нового уряду) було розподілено 3 млрд. форинтів серед тих зарубіжних організацій угорців, які були близькими до уряду Віктора Орбана.

Протягом вересня–жовтня 2002 р. керівництвом Управління у справах закордонних угорців адміністрації прем'єр-міністра УР було здійснено низку заходів, у ході яких оприлюднено інформацію про принципово новий підхід уряду УР до проблеми підтримки етнічних угорців, що проживають за межами Угорщини.

25 вересня 2002 р. в угорському місті Вишеград відбулась офіційна зустріч відповідальних за вказану сферу угорських урядовців з громадсько-політичним активом угорців, які проживають

у суміжних з УР країнах. Центральною темою заходу стало висвітлення нових підходів правлячої в УР соціал-ліберальної коаліції до шляхів забезпечення прав та інтересів закордонних угорців суміжних держав.

На зустрічі було відзначено, що головною помилкою попередників було орієнтування угорських громад у сусідніх державах на пасивність у загальнополітичних процесах держав проживання і концентрація всіх зусиль на відстоюванні, за дипломатичної підтримки УР, виключно своїх специфічних культурно-національних потреб. Внаслідок такого підходу відбулася маргіналізація угорських політичних сил і нехтування значних можливостей щодо захисту прав та інтересів етнічних угорців, зокрема блокування з прогресивними у національній сфері загальнодержавними політичними партіями та громадськими об'єднаннями суміжних з УР країн. Як наслідок, виникла залежність закордонних угорців від допомоги УР і певною мірою дестабілізувалися міжнаціональні відносини у ряді країн. Уряд, використовуючи політичну та матеріальну залежність, деморалізував угорські громади, надаючи свою підтримку тільки тим їх представникам, які ідеологічно влаштували націонал-консерваторів. Закордонні об'єднання угорців активно використовувалися для забезпечення інтересів УР, що викликало негативну реакцію суміжних країн.

Новий угорський уряд соціалістів та лібералів з самого початку своєї діяльності змінив підходи в політиці щодо закордонних угорців. Він наполягав на підтримці всіх легітимних угорських сил у сусідніх з УР державах, закликав до їх активної участі в політичних процесах, які відбувалися в цих країнах.

Для збереження своїх позицій серед суспільно-культурологічних і політичних організацій угорців за кордоном колишній прем'єр-міністр В.Орбан вийшов із пропозицією про створення правими силами свого фонду, з якого фінансувалася б діяльність усіх правих політичних і суспільних сил як у середині країни, так і за кордоном. 5 вересня 2002 р. створені за ініціативи В.Орбана «громадські гуртки» звернулися до суду в м. Будапешт із заявою про реєстрацію фонду «Союз за націю» («Szövetség a Nemzetért»). 24 вересня новостворений фонд набув юридичної сили.

В установчому статуті зазначається, що фонд «Союз за націю» створений з метою фінансової підтримки громадських рухів та об'єднань, діяльність яких спрямована на збереження угорської нації, підвищення угорської ідентичності (створення в країні духу

«здорового націоналізму»), захисту культурних цінностей, які безпосередньо пов'язані з історією угорського народу, а також створення власних засобів масової інформації, які будуть підтримувати та висвітлювати діяльність правих політичних сил.

Однією із гострих проблем протистояння лівоцентристських і правоконсервативних сил в УР стало питання надання закордонним угорцям права на подвійне громадянство. 13 вересня 2004 р. на засіданні Державних Зборів Угорщини переважно більшістю депутатів було підтримано пропозицію введення в Угорщині інституту «подвійного громадянства» для угорців, які проживають за межами УР. Остаточне рішення з цього питання мало бути прийнято залежно від результатів голосування на всенародному референдумі.

Єдиною політичною силою, яка виступила проти введення інституту подвійного громадянства, стала партія Союзу вільних демократів (СВД) Угорщини. Представники останньої подали на розгляд Конституційного суду УР позов щодо правомірності прийняття зазначеного рішення.

Наприкінці жовтня 2004 р. Конституційний суд УР відхилив заперечення СВД, після чого президентом УР оголошено рішення про проведення 5 грудня 2004 р. всенародного референдуму в УР з вказаного питання.

2 листопада 2004 р. на засіданні парламенту УР представники правлячої коаліції Угорської соціалістичної партії та Союзу вільних демократів заявили, що будуть закликати своїх прихильників не підтримувати пропозицію введення інституту «подвійного громадянства», оскільки це призведе до масового переселення закордонних угорців на територію Угорщини.

На 5 грудня 2004 р. в Угорській Республіці було призначено загальнонародний референдум щодо введення подвійного громадянства. Голосування проводилося з питання про можливість набуття особами угорської національності — громадянами інших держав водночас і громадянства Угорської Республіки.

Правляча ліволіберальна коаліція — Угорська соціалістична партія (УСП) та Союз вільних демократів (СВД), коаліційний Кабінет Міністрів УР і особисто прем'єр Ф.Дюрчань категорично відкидали можливість і доцільність введення Угорщиною подвійного громадянства для закордонних угорців. Прем'єр-міністр мотивував таку позицію насамперед загрозою переселення значних мас угорців з інших держав до УР і необхідністю додаткових багато-

мільярдних бюджетних витрат на вирішення їх соціальних, економічних та інших проблем після прибуття на проживання до Угорщини. Ф.Дюрчань публічно заявляв, що правляча коаліція і уряд зроблять усе можливе для блокування навіть схваленого на референдумі рішення про можливість набуття громадянства УР закордонними угорцями — через парламент, Конституційний суд та всі інші законні механізми⁷.

Опозиційні сили, насамперед їх провідна партія Союз молодих демократів (ФІДЕС), разом зі Світовим союзом угорців (ССУ), ініціатори проведення референдуму, відкидали «меркантильну» аргументацію правлячих сил і вимагали задля зміцнення угорської національної єдності та ідентичності йти на будь-які фінансово-економічні та інші жертви і провести референдум щодо набуття закордонними угорцями громадянства УР та затвердити в парламенті його рішення. Лідер ФІДЕС В.Орбан стверджував на адресу прем'єра Ф.Дюрчань, що державно-політичний діяч, який виступає проти такої ідеї та референдуму, не має права йменуватися прем'єром 15 мільйонів угорців. Більшість закордонних угорців та їх політичних і культурно-національних організацій однозначно підтримали ідею референдуму і можливе введення Угорщиною подвійного громадянства для закордонних одноплемінників.

Фактично, слід констатувати непримиримість концептуальних підходів до ідеї референдуму щодо подвійного громадянства між, з одного боку, раціонально-прагматичною, негативно налаштованою платформою ліволіберальних правлячих сил коаліційного уряду Ф.Дюрчань та, з іншого — агресивно-наступальною пронаціоналістською платформою правоконсервативної парламентської опозиції, закордонного угорства.

Це, окрім іншого, відбивало реальний стан патового співвідношення ідейно-політичних сил в угорському суспільстві. Після парламентських виборів 2002 р. воно залишилося розділеним на дві політично ворогуючі частини — правоорієнтовану (націонал-консервативну) і ліволіберально орієнтовану (соціалізуючу), між якими, згідно з твердженнями угорських експертів-політологів, тривала так звана «холодна громадянська війна»⁸

Референдум 5 грудня 2004 р., з внутрішньополітичного погляду, з-поміж іншого, мав стати генеральною перевіркою реального співвідношення сил на угорській політичній арені саме в середині виборчого періоду 2002–2006 рр.

Загалом, були підстави вважати ініційований угорською опозицією референдум щодо подвійного громадянства для закордонних угорців важливим знаряддям стратегічної зміни співвідношення сил на внутрішньополітичній арені задля забезпечення поразки ліволіберального блоку та повернення до влади правонаціоналістичних сил за результатами майбутніх парламентських виборів і, по змозі, утримання влади в своїх руках на довгостроковий період.

У разі позитивного для угорської правонаціоналістської опозиції голосування на референдумі 5 грудня 2004 р. та наступного парламентського і президентського затвердження рішення щодо введення подвійного громадянства для закордонних угорців праві партії УР мали змогу суттєво розширити свою електоральну базу⁹.

Таким чином, першочерговою метою референдуму 5 грудня 2004 р., ініційованого правонаціоналістською опозицією УР, та можливого введення подвійного громадянства є майбутнє використання правими партіями електорального потенціалу нових «закордонних» громадян УР для кардинальної зміни розстановки політичних сил в Угорщині, перемоги на парламентських виборах та тривалого утримання влади в своїх руках.

Гостра постановка угорською опозицією проблеми можливого введення Угорщиною подвійного громадянства для представників угорської національної меншини з інших країн не могла мати під собою нагальних об'єктивних підстав і носила виключно політичний характер. Будь-які аргументи щодо необхідності консолідації угорців та посилення турботи батьківщини про закордонних одноплемінників, надання можливості угорцям з країн-нечленів ЄС вільно переміщатися через шенгенський кордон та відвідувати країну материнської нації тощо є лише камуфляжем.

Уперше ідея щодо подвійного громадянства була висунута в 2003 р. представниками організацій угорської національної меншини з Воєводини і далі підтримана політичним і культурно-національним представництвом закордонних угорців (у тому числі і з України) та на «угорсько-угорських» конференціях 2003–2004 рр. Причому, спочатку — саме в ракурсі вступу Угорщини до Євросоюзу і необхідності збереження в нових умовах традиційно тісних зв'язків із закордонними одноплемінниками. Правда, з початку 2004 р. ця ідея не набула подальшого практичного розвитку. І лише коли баланс співвідношення політичних сил в Угорщині коливнувся після виборів до Європарламенту в середині 2004 р. на користь правих партій, вона була реанімована.

Таким чином, під більшістю принципово відмінних підходів лівоцентристських і правоцентристських сил УР до підтримки одноплемінників за кордоном приховуються значним чином внутрішньополітичні інтереси й ідейні протиріччя.

¹ Див.: Ткач Д.І. Угорщина в контексті суспільних трансформацій: Монографія / Ін-т політ. і етнонац. дослідж. НАН України. — К.: МАУП, 2004. — С. 399–411; Gazsy T., Giry-Szász A., Stumpf I. Hgéreték sodrásában, A Medgyessy-kormány elso éve, Századvég Kiady. — Budapest, 2003. — 532 oldal; Blénesi Ї., Mandel K. Kisebbségek és kormánypolitika Közép-Eurypában (2002–2004). Gondolat Kiady 2004. — 402 old.

² Антонюк О. Етнополітичний менеджмент: теоретичне обґрунтування та емпірична реальність // Персонал. — 2007. — №8. — С. 4–9.

³ Там само.

⁴ Закон Угорської республіки №LXII 2001 року про угорців, які проживають у сусідніх країнах // Угорщина на шляху до Шенгену: Матеріали міжнародного «круглого столу» експертів (м.Ужгород, 1–3 листопада 2001 року) / Національний інститут стратегічних досліджень, Закарпатський філіал. — Ужгород: Вид-во В.Падяка, 2001. — С. 166.

⁵ Там само. — С. 167.

⁶ Антонюк О. Названа праця.

⁷ Провал референдуму в Угорщині // http://www.ea-ua.info/news.php?news_show_type=1&news_id=1233

⁸ Дорош Л., Сюсько І. Політичні зміни в країнах Центрально-Східної Європи: рік 2002 — завершення трансформації // Регіональні студії (випуск № 5) // Збірник наукових праць. — Ужгород: Ліра, 2002. — С. 107.

⁹ Кіш Т., Остапець Ю. Партії і вибори в Угорщині: 1990–1998 рр. // Carpatia — Карпатика. — Випуск 16. Політичні партії і вибори в Україні та країнах Центральної і Південно-Східної Європи. — Ужгород: УжНУ, 2002. — С. 257–274.